

Do groba Hrvati¹

Sanja Vulić, *Neotuđeni u tuđini: iz književnosti Hrvata u manjinskim zajednicama*, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, 2023., 182 str.

U listopadu 2023. godine u Subotici je, dvadeset i drugi put, održana manifestacija Dani hrvatske knjige i riječi – dani Balinta Vujkova u okviru koje je dr. sc. Sanja Vulić, redovita profesorica s Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, održala pozvano predavanje i u okviru koje joj je uručena Nagrada za životno djelo „Balint Vujkov Dida“. Nagrada je to koju Organizacijski odbor te manifestacije dodjeljuje najistaknutijim znanstvenicima koji istražuju jezik i književnost Hrvata u manjinskim zajednicama od Austrije i Slovačke do Rumunjske, a posebice u Vojvodini.

Dr. sc. Sanja Vulić gotovo je cijeli svoj radni vijek posvetila upravo istraživanju jezika i književnosti hrvatske dijasporne i hrvatskih manjinskih zajednica i hrvatskoga iseljeničtva. O tim i drugim temama napisala je, sama ili u suautorstvu, desetak knjiga, a njezini znanstveni i stručni radovi, kao i radovi popularnoznanstvenoga sadržaja, broje se u stotinama. Osim toga, držala je gostujuća predavanja na visokoškolskim ustanovama i sveučilištima u domovini i izvan nje (primjerice u Japanu, Njemačkoj, Austriji, Kanadi, Mađarskoj, Poljskoj, Ukrajini, Rumunjskoj, Bugarskoj i Sloveniji). Piše također jezičnu kolumnu u mjesečniku *Matica* Hrvatske matice iseljenika, a članica je uredništva časopisa *Čakavska rič*.

Posljednje su godine posebno plodonosne za profesoricu Sanju Vulić, istaknutu hrvatsku znanstvenicu. Godine 2023. u suautorstvu s Gordanom Laco objavila je knjigu *Od postelje do kreveta: jezik hrvatske književnosti 19. stoljeća* (Split, Filozofski fakultet), samostalno je izdala dvije knjige *Blago rasutih: jezik Hrvata u dijaspori* (Split, Književni krug, 2021. i 2022.), a 2018.– također samostalno – knjigu *Jedinstvo različitosti: radovi iz hrvatske filologije* (Split, Književni krug).

Knjigu *Neotuđeni u tuđini: iz književnosti Hrvata u manjinskim zajednicama*, koja na 182 stranice donosi sustavan pregled hrvatske književnosti u dijas-

1 Naslov je to pjesme Miše Jelića o kojem je također riječ u ovoj knjizi. Stihovi pjesme navedeni su na 38. str. knjige: *Domovino stara, naša mati, / Razoreni otočić smo mali, / Koji drobu silne rike vali, / Al do groba bit ćemo Hrvati*.

pori i obilje podataka – mahom dosad široj javnosti nepoznatih – o hrvatskim piscima, pripadnicima manjinskih zajednica, i njihovim književnim ostvarenjima, objavila je samostalno u proljeće 2023. godine. To je izdanje izašlo u Zagrebu u nakladi Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, kao 2. svezak u nizu *Hrvatski pisci u iseljeništvu*². Knjiga je tiskana uz novčanu potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Ocjeniteljice knjige su Gordana Laco i Rebeka Mesarić Žabčić, a korektor i autor kazala Branko Ivanda. Knjiga je u travnju dobila nagradu „Dubravko Horvatić“ Hrvatske kulturne zaklade. Nagrada je autorici svečano uručena 26. travnja 2024. u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu.

U četrnaest uistinu bogatih poglavlja, koja su omeđena *Uvodnom riječju* autorice i završnim dijelom naslovljenim *Umjesto zaključka*, riječ je ne samo o autorima koji se ubrajaju u književni korpus manjinskih zajednica Hrvata i njihovim djelima nego i o analizi odabranih književnih ostvaraja te razlozima njihove (re)valorizacije. Poglavlja su tako posvećena izabranim autorima iz manjinskih zajednica koji su pretežito djelovali od tridesetih godina 20. stoljeća do početka drugoga desetljeća 21. stoljeća, a živjeli su ili žive u Mađarskoj, Vojvodini, Austriji i Boki kotorskoj. Iznimka su prvo i peto poglavlje u kojima je riječ i o piscima koji su djelovali krajem 19. stoljeća te na samom početku 20. stoljeća.

U *Uvodnoj riječi* autorica naglašava kako je knjiga plod jednoga dijela njezina tridesetoljetnoga proučavanja književne djelatnosti u hrvatskim manjinskim zajednicama u navedenim zemljama te čitatelja ukratko upućuje na temu svakoga poglavlja, dok u završnom dijelu *Umjesto zaključka* ističe kako ova knjiga upravo želi pridonijeti jačanju veza manjinskih pisaca s matičnom domovinom. U tom se dijelu također navode tri razloga zašto je veće zanimanje hrvatske čitateljske publike za književna djela nastala u hrvatskom iseljeništvu nego za djela autora koji pripadaju nekoj hrvatskoj manjinskoj zajednici, a to su prije svega odabir tema, odabir književnih oblika i jezik književnih djela. Autorica zaključuje da je hrvatska književnost kao cjelina „nedvojbeno nepotpuna bez hrvatskih manjinskih književnika i njihovih djela“ (str. 155.)

Prvih sedam poglavlja odnosi se isključivo na književna djela s područja današnje Mađarske.

2 Prvi svezak niza čine *Pjesme* Vlaste Sindik-Pobor. Izdanje je 2021. godine objavio Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, a priredila ga je Sanja Vulić.

Prvo poglavlje, naslovljeno *O književnosti Hrvata na području današnje Mađarske*, svojevrsna je sinteza s pregledom hrvatskoga književnoga stvaralaštva na području koje je nakon raspada Austro-Ugarske ostalo u Mađarskoj. S obzirom na to da su Hrvati u Mađarskoj najplodniji kada je riječ o književnoj produkciji hrvatskih autohtonih zajednica, kako navodi autorica, ne iznenađuje činjenica što je ovom poglavlju posvećeno najviše stranica u knjizi. Tomu je doprinijelo dvoje; prvi je razlog brojnost hrvatske manjine koja stoljećima nastanjuje oaze od sjeverozapadne Mađarske (to jest slovačko-austrijsko-mađarske tromeđe), zatim u zapadnoj Mađarskoj duž granice s Austrijom te u južnoj Mađarskoj duž granice s Hrvatskom i sa Srbijom, kao i u Budimpešti i južno od nje. Drugi je razlog zanimanje intelektualne elite Hrvata u Mađarskoj za književni rad, a riječ je uglavnom o svećenicima, potom učiteljima i nastavnicima koji su povezani s hrvatskim odgojno-obrazovnim ustanovama, ali i drugim zanimanjima. Poglavlje obuhvaća posljednja dva desetljeća Austro-Ugarske Monarhije te vrijeme države Mađarske od njezinih početaka do zaključno početka drugoga desetljeća 21. stoljeća. Pregled počinje posljednjim desetljećima 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća, odnosno posljednjim desetljećima Monarhije. Potom je riječ o autorima s prostora nekadašnje Ugarske koji su nakon raspada Monarhije pripali novoosnovanoj državi Mađarskoj. Svoje su mjesto u ovom poglavlju, dakako zaslužno, pronašli primjerice pjesnici Grgo Gusić (1821.–1894.) i Ivan Iletić (1884.–1907.) iz današnje zapadne Mađarske; zatim pripadnici – prema književnoj djelatnosti ili rođenju – tzv. *Bajskog trokuta* pjesnik i prozni pisac Blaž Modrošić (1839.–1900.), preporoditelj i prozni pisac Ivan Antunović (1815.–1888.), pjesnik Stipan Krunoslav Grgić (1836.–1914.), zatim Matija Budimac (1815.–1822.) i Lovro Lipčević (1843.–1900.), pjesnik Brnja Andrin (1835.–1871.), zatim Grga Andrin (1855.–1905.), Marko Fucin (1861.–1910.), Marin Pejin (1891. – Prvi svjetski rat, ne zna se točno godina), Ante Evetović Miroljub (1862.–1921.) i dr. Na kraju ovoga poglavlja autorica ističe važnost književnih časopisa u afirmaciji pjesništva Hrvata u Mađarskoj, u prošlosti i danas, kao što su primjerice časopis *Riječ*, periodičnik *Pogledi: časopis za kulturu i društvena pitanja Hrvata u Mađarskoj*, časopis *Pečuški horizont*, te zaključuje da „plodnoj književnoj sceni Hrvata u Mađarskoj jako nedostaje kvalitetan književni časopis koji bi redovito izlazio tijekom dužega razdoblja“ (str. 30.).

Sljedeća tri poglavlja posvećena su trima hrvatskim piscima koji su rođeni prije raspada Austro-Ugarske Monarhije na području današnjega mađarskoga dijela Bačke.

Drugo poglavlje posvećeno je tako hrvatskomu piscu Ivanu Petrešu (1876.–1937.), što se i iščitava iz naslova poglavlja *O književnim djelima Ivana Petreša*. Riječ je o, kako navodi autorica, najomiljenijem književniku bunjevačkih Hrvata u Bačkoj u razdoblju prije 1945. godine, koji se rodio u selu Kaćmaru u blizini grada Baje. U poglavlju se donosi nekoliko natuknica iz autorova života te opis njegova doprinosa književnosti i kulturnomu životu Hrvata u Mađarskoj. Saznajemo da se u Petrešev pjesnički opus ubrajaju 54 duže ili kraće pjesme, uglavnom autorske, uz nekoliko prepjeva, većinom ljubavne tematike, te da je vrlo malo pjesama koje su kršćanske tematike. Petreševu pripovjednomu opusu pripada i 75 kraćih prozih tekstova uglavnom novelističkoga karaktera. Autorica naglašava da je vrijednost Petreševih pripovijedaka u nacionalnom smislu neprocjenjiva, u mnogima je pisao baš o bunjevačkim Hrvatima u Mađarskoj, namijenio im svoja djela potičući ih na očuvanje nacionalnoga identiteta, vjere, običaja i morala ne izbjegavajući ponekad ni izriječom iskazati izrug komunističkoj ideologiji. U dramski se pak Petrešev opus ubraja osam scenskih tekstova. Petreš je, ističe se, začetnik kazališnoga života među bunjevačkim i šokačkim Hrvatima u Mađarskoj. Petreševa su djela u kulturološkom pogledu važna za nacionalnu manjinu bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Mađarskoj, a književna vrijednost tekstova u tom kontekstu manje je bitna, kako ističe autorica.

Treće poglavlje, naslovljeno *O književnim djelima Miše Jelića*, posvećeno je hrvatskomu piscu iz Bačke Miši Jeliću (1881.–1961.), odvjetniku i kulturnomu djelatniku rodom iz šokačkoga sela Santova, za kojega autorica navodi da je najmanje poznat ljubiteljima književnosti. Riječ je naime o književniku koji je u profesionalnom i kulturnom pogledu povezan s gradom Bajom koji je središte mađarskoga dijela Bačke. Ondje je, kao i u obližnjim bunjevačkim selima, osnovao amaterske kazališne družine. Te su družine značajne zbog očuvanja materinskoga jezika i narodne svijesti među bunjevačkim i šokačkim Hrvatima u tom dijelu Bačke. Jelić je zbog nesretne sudbine bio zaboravljen, a s njim i njegova djela. Međutim, filolog Živko Mandić, također iz Santova, prikupio je dio Jelićevih rukopisa, odnosno 34 pjesme i 25 (uglavnom kraćih) prozih tekstova pa su 2000. objavljena Jelićeva *Sabrana djela*. Jelić je bio rodoljub i

domoljub, zalagao se za katoličku vjeru, a jedna od njegovih velikih ljubavi „nedvojbeno je bilo njegovo rodno Santovo i Santovci“, kako navodi autorica (str. 39.). Kako je nacionalnomu hrvatskomu imenu Jelić davao prednost pred subetničkim šokačkim, autorica ga naziva „lučonošom hrvatstva među hrvatskim piscima u Bačkoj njegova doba“ (str. 47.)

Četvrto poglavlje posvećeno je bunjevačkohrvatskomu piscu Antunu Karagiću (1913.–1966.), dramskomu piscu i dramaturgu, koji je rođen u Gari u mađarskom dijelu Bačke (nedaleko od grada Baje), a čija glavnina djela nastaje sredinom 20. stoljeća. Naslov je poglavlja *O književnim djelima Antuna Karagića*. Autorica navodi da se upravo Karagić smatra najboljim hrvatskim piscem u mađarskom dijelu Bačke iz toga doba te da su među bunjevačkim Hrvatima omiljeni bili Karagićeви igrokazi. Karagić je bio, saznajemo, i povjerenik zagrebačkoga Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima, a već je kao dvadesetogodišnjak oblikovao vlastiti scenski tekst „Zaručnici“. Za razliku od Ivana Petreša i Miše Jelića, Karagić se – pišući svoja djela – opredijelio za normirani suvremeni hrvatski književni jezik. Umjetnost riječi za njega je, kako navodi autorica, bila „sredstvo za jačanje nacionalne svijesti hrvatske manjine u Mađarskoj“ (str. 50.) jer je kazališne predstave smatrao načinom – kako sâm navodi u tekstu *Umjesto predgovora* – da Bunjevci očuvaju „materinski naš jezik, prastare naše narodne običaje i našu narodnu nošnju“ (str. 51.). Njegov bi opus – koji čini 16 kazališnih komada, 11 novela, dva stručna rada i jedno pismo – bio mnogo veći da mu dio stvaralaštva koji je oblikovao u zatvoru od 1948. do 1958. nije uništen, kao vjerojatno i neki drugi njegovi rukopisi.

Peto poglavlje naslovljeno je *Vjerska previranja u Santovu u djelima hrvatskih pisaca*. Budući da je dio santovačkih Hrvata u razdoblju vrlo agresivne mađarizacije u drugoj polovici 19. stoljeća, posebice pred kraj stoljeća, prešao na pravoslavlje, upravo je to tema književnih djela dvojice santovačkih pisaca. To su Grga Andrin (1855.–1905.) i već spomenuti M. Jelić pa se u ovom dijelu knjige donose detalji iz njihova opusa u kojem progovaraju o toj temi.

Sljedeća dva poglavlja posvećena su književnim djelima dvojice pjesnika koji su rođeni u Mađarskoj, obojica u Martincima iz mađarskoga dijela Po-dravine koje se danas ističe prema brojnim suvremenim humanističkim intelektualcima među Hrvatima u Mađarskoj. Autorica navodi da su oba pjesnika djelovala u drugoj polovici 20. stoljeća, no da ipak nisu dovoljno poznati u Hrvatskoj, kao ni djela mnogih drugih hrvatskih pisaca iz Mađarske.

Šesto poglavlje posvećeno je tako pjesniku Josipu Gujašu Đuretinu (1936.–1976.), a naslovljeno je *O pjesništvu Josipa Gujaša Đuretina*. Đuretina, koji je tražio vlastiti pjesnički stil i sažetim izričajem nastojao dočarati svoje osjećaje i stanje duha, smatra se najboljim pjesnikom među mađarskim Hrvatima kako ističe autorica. Đuretinov bogat i tematski raznovrstan pjesnički opus detaljnije se opisuje u ovom poglavlju, s naglaskom na njegove pjesme ugođaja (ne uvijek lirske, već često mučne i teške), kao i na one koje se ubrajaju u njegov ciklus zavičajnih pjesama. Potonje su posvećene ne samo njegovim rodnim Martincima nego i drugim hrvatskim selima u mađarskoj Podravini; Potonji, Starinu i Drvljancima, Križevcima i Novomu Selu te Brlobašu. Istaknute su i njegove pjesme posvećene Hrvatima i Hrvatskoj. Da je Đuretin cijenjen, dokazuju – među ostalim – i pjesnički ostvaraji drugih autora (primjerice Džuse Šimare Pužarova, Katice Sendrei, Antona Slavića) koje su posvetili upravo J. G. Đuretinu.

Sedmo poglavlje posvećeno je hrvatskomu pjesniku Džusi Šimari Pužarovu (1949.–1994.) koji pripada naraštaju hrvatskih pjesnika u Mađarskoj koji na književnu scenu, kako navodi autorica, „odlučnije stupa sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća (premda objavljuje i ranije)“ (str. 71.). Poglavlje je naslovljeno *O pjesništvu Džuse Šimare Pužarova*, a donosi – među ostalim – opis pjesnikova opusa na sadržajnom i jezičnom planu te detalje iz autorova života koji su utkani u autorovo stvaralaštvo (primjerice pretjerana povezanost s majkom, pjesnikov invaliditet). Autorica poglavlje završava napomenom kako Šimara nije angažiran pjesnik, no ipak sebe vidi kao „nastavljača hrvatske tradicije nakon generacije koja se žrtvovala za očuvanje nacionalnoga identiteta Hrvata u Mađarskoj“ (str. 78.). Džuso Šimara Pužarov nastojao je pisati hrvatskim standardnim jezikom, a u svojem je pjesništvu dijalektizme iz rodnih Martinaca koristio prema potrebi, a iako je poznat uglavnom kao pjesnik, pisao je i kratku prozu u duhu suvremene hrvatske i mađarske proze.

Tema je osmoga poglavlja zastupljenost tema vezanih uz Domovinski rat u književnim djelima manjinskih autora. Kako autorica navodi, u tom se poglavlju naslovljenom *Domovinski rat u djelima hrvatskih književnika u manjinskim zajednicama*, razmatra zastupljenost, kao i izostanak tih tema u hrvatskoj manjinskoj književnosti u pojedinim državama. Ovo je poglavlje podijeljeno na sljedeće manje dijelove: 1. *Uvod*, 2. *Austrija*, 3. *Mađarska*, 4. *Vojvodina*. Uvodno u ovom poglavlju autorica podsjeća na osnovnu podjelu hrvatske dijaspore

na hrvatsko iseljništvo i hrvatske manjinske zajednice te razlike između tih dviju skupina. U skladu s tim pojašnjava da su manjinski pisci u pravilu usmjereni na očuvanje identiteta i jezika manjinske zajednice kojoj pripadaju, stoga se vrlo malo njih bavilo Domovinskim ratom u svojim djelima. U nastavku poglavlja piše o onima koji su se ipak bavili matičnim narodom u svojim djelima, a raspoređeni su prema državama u kojima žive i djeluju. U književnom stvaralaštvu gradišćanskohrvatskih autora iz Austrije gotovo da nema Domovinskoga rata, ili se pojavljuje samo usput. Tako je u spisateljice Ane Šoretić (Schoretits) (rođ. 1952.), pjesnika Franca Rottera (1970.–2002.), pjesnika Štefana Kokošića (rođ. 1952.). Diskretno je to činio pjesnik Joško Weidinger (1942.–2010.), dok su odlučniji bili gradišćanskohrvatski pjesnik Vladimir Vuković (rođ. 1938.) i pučki pjesnik Anton Leopold (1928.–2021.). Za razliku od hrvatskih književnika iz Austrije, hrvatski pisci iz Mađarske snažnije su iskazali povezanost i suosjećanje s matičnom domovinom u Domovinskom ratu. Autorica posebno ističe pjesnika Antona Slavića (1934.–2019.) i Lajoša Škrapića (1938.–2016.) za koje ističe da su „u svojim pjesmama energično i nedvosmisleno čeznuli za slobodom matične domovine i naroda“ (str. 87.), dok za književnika Ivana Horvata (1940.–2002.) navodi da se teme Domovinskoga rata tek diskretno dotaknuo. Spominje još i Mariju Vargaj (1921.–1994.) te dvojicu Blažetina – Stipana Blažetina starijega (1941.–2001.) i Stjepana Blažetina mlađega (rođ. 1963.). Kada je riječ o Vojvodini, autorica naglašava poseban položaj hrvatskih manjinskih pisaca iz zemlje koja je izvršila agresiju na Hrvatsku, kao i pjesnika iz Crne Gore, to jest Boke kotorske. Iako su vojvođanski Hrvati prema broju autora i djela vrlo plodni, rijetki su se u svojim djelima dotaknuli teme Domovinskoga rata – Vojislav Šekelj (1946.–2017.) tek u jednom svojem djelu spominje subotičkoga Hrvata koji je mobiliziran na srpskoj strani u osvajačkom ratu protiv Hrvatske, ali je zato hrvatski književnik Vladimir Bošnjak (rođ. 1962.), kako navodi autorica, jedna „od rijetkih izrazito glasnih iznimaka“ (str. 93.). Autorica poglavlje završava napomenom da je Domovinski rat, uzme li se u obzir književna produkcija u hrvatskim manjinskim zajednicama u cijelosti, kao tema književnih djela ostao uglavnom manje važan.

Od devetoga do dvanaestoga poglavlja riječ je o književnosti Hrvata rođenih u mjestima koja se danas nalaze u vojvođanskom dijelu Bačke i u istočnom Srijemu. Među njima ima autora o kojima se manje zna, kao što je primjerice Vladimir Bošnjak (r. 1962.) iz Srijema, stoga je tomu autoru posvećeno poseb-

no poglavlje. Od poznatijih su autora u ovoj knjizi predstavljeni Lazar Merko-
vić (1926.–2016.) iz Subotice i Josip Andrić (1894.–1967.), i to s jednim svojim
djelom – Merković pjesničkom zbirkom *Osame*, a Andrić proznom zbirkom
Srijemske elegije.

Deveto je poglavlje – naslovljeno Srijemske elegije *Josipa Andrića* – po-
svećeno upravo tomu djelu svestranoga kulturnoga djelatnika dr. Josipa An-
drića (1894.–1967.), književnika, feljtonista, književnoga kritičara, putopisca,
prevoditelja, hagiografa i promicatelja katoličke duhovnosti, urednika različ-
itih izdanja, leksikografa i gramatičara, povjesničara glazbe i istaknutoga i vrlo
plodnoga glazbenoga etnologa, melografa, muzikologa, glazbenoga kritičara i
skladatelja. Poglavlje je podijeljeno na sljedeće dijelove: 1. *Uvod*, 2. *Suvreme-
nost i sjevremenost Andrićevih Srijemskih elegija*, 3. *Umjesto zaključka*. Auto-
rica ističe svestranost J. Andrića naglašavajući da je „na hrvatskom kulturnom
polju učinio vrijednih djela za nekoliko ljudskih života“ (str. 97.). *Srijemske
elegije* objavljene su 1939. godine s podnaslovom *Slike iz seoskog života*, a
podijeljene su na dva dijela pri čemu oba tematiziraju ljudske sudbine u srijem-
skoj seoskoj sredini. Andrić je *Elegije* posvetio svojemu ocu. U ovom poglavlju
saznajemo, među ostalim, o vrijednosti Andrićevih *Elegija* kao zornom prikazu
„kako je hrvatski Srijem bio i jest svojevrsni simbol hrvatske sudbine u proš-
losti i sadašnjosti“ (str. 98.). Autorica posebno ističe sjevremenost njegovih
Elegija jer upravo odabir takvih tema i motiva „Andrića kao pisca čini trajno
zanimljivim“ (str. 100.). Andrić tako primjerice piše o nepredvidivosti klimat-
skih promjena, otimanju zemlje seljaku, o uvijek neizvjesnoj sudbini domovine
Hrvatske, izborima, korupciji, hrvatskoj neslozi, sumnjivom bogaćenju poje-
dinca, iseljavanju hrvatskoga naroda, postupnom moralnom propadanju sela i
dr., tj. o svemu što i danas tišti hrvatski narod.

Deseto poglavlje naslova *O književnoj djelatnosti i jeziku Vladimira Bošnjaka*
autorica počinje napomenom da je dio hrvatskih pisaca s panonskoga pro-
stora izvan hrvatskih državnih granica nepoznat široj hrvatskoj javnosti. Među
njima je i Vladimir Bošnjak koji se rodio 1962. godine u Zemunu u istočnom
Srijemu, a čija su djela zanimljiva s više gledišta. Poglavlje je podijeljeno na
sljedeća tri manja dijela: 1. *O izabranim književnim djelima Vladimira Boš-
njaka*, 2. *O jeziku Bošnjakovih djela*, 3. *Zaključna napomena*. Autorica ističe
sljedeća Bošnjakova djela: zbirku proza *E, moj bačo!* (Zemun, 2004.), roman
Svršetak vražjeg stoljeća (Subotica, 2006.) u kojem, među ostalim, preko „sud-

bine jedne srijemske obitelji i sudbine jednoga srijemskoga sela, Bošnjak izvanredno dočarava svu tjeskobnost i bezizlaznost situacije u kojoj su se ti Hrvati našli bez ikakove osobne krivnje“ (str. 113.), roman *Šesta grana* (objavljivao u nastavcima u subotičkom časopisu *Klasje naših ravni* od proljeća 2007. do proljeća 2009.) u kojem Bošnjak prati sudbinu zemunskih Nijemaca i Hrvata od tridesetih do devedesetih godina 20. stoljeća. Glede jezika Bošnjakovih djela, autorica ističe da Bošnjak „pripada skupini hrvatskih pisaca koji se nikada nisu školovali na materinskom hrvatskom jeziku, a ipak na tom jeziku nastoje pisati i pišu“ (str. 116.), a upravo je jezik Hrvata u Srijemu nerijetko tema njegovih djela. Jezik Bošnjakovih djela obilježavaju i dijalektizmi iz govora Hrvata u Srijemu koji pripadaju slavonskom dijalektu.

Tema je jedanaestoga poglavlja, naslova *Osame Lazara Merkovića*, Merkovićeve pjesnička zbirka *Osame* koja je objavljena 1988. godine. Iako je L. Merković (1926.–2016.), književnik i urednik, čuvar nacionalnoga identiteta Hrvata u Bačkoj, autor većega broja poetskih i proznih književnih djela (pjesnička zbirka *Odbljesci*, 1953.; pjesnička zbirka *Između dva pola*, 1957.; roman *Put dug pet života*, 1965.; roman *U ime pravde*, 2007.), autorica navodi da „nedvojbeno važno mjesto pripada pjesničkoj zbirci *Osame*.“ (str. 122.). Riječ je o zbirci pjesama koja se sastoji od 10 tematskih cjelina i u kojoj je većina pjesama spjevana u slobodnom stihu. U nastavku poglavlja donose se detalji za svaku pojedinu cjelinu, a autorica poglavlje završava mišlju da je Merković dio nevelike skupine „hrvatskih književnika u Bačkoj koja se nije bojala promicati svoj hrvatski nacionalni identitet u drugoj polovici 20. stoljeća kada su se mnogi u tom pogledu pritajili“ (str. 125.).

Dvanaesto je poglavlje posvećeno pjesništvu bunjevačkohrvatskoga pjesnika Mirka Kopunovića koji je rođen u Subotici 1952. godine, što je i u naslovu naznačeno: *Iz pjesništva Mirka Kopunovića*. Donose se detalji iz njegove prve samostalne pjesničke zbirke *U iskrama nade* koja je objavljena potkraj 2007. godine za koju se navodi da ima tri tematske cjeline, kao i opis druge Kopunovićeve pjesničke zbirke *Pod slapovima sna* koja je objavljena 2008. godine i za koju autorica ove knjige navodi da je prema doradenosti, to jest prema kvaliteti hrvatskoga književnojezičnoga izričaja među najboljim djelima „na hrvatskom standardnom jeziku u onodobnom subotičkom hrvatskom književnom krugu“ (str. 128.). Treća Kopunovićeve pjesnička zbirka *Nad raspuklinom ćutnje* objavljena je 2010. godine. Iako je Kopunović svoju prvu samostalnu

pjesničku zbirku objavio tek u 55. godini života, autorica zaključuje da njegove prve tri pjesničke zbirke pokazuju razvoj književnojezičnoga izričaja utemeljenoga na normiranom suvremenom hrvatskom književnom jeziku hrvatskih pisaca u Bačkoj.

Hrvatske pjesme Desanke (Dese) Matijević (1950.–2018.), pjesnikinje hrvatskoga podrijetla iz Boke kotorske, tema su trinaestoga poglavlja naslovljenoga *O hrvatskim pjesmama Desanke Matijević*. Iako ju je najtočnije, prema autoričnim riječima, smatrati i hrvatskom i crnogorskom pjesnikinjom iz Boke kotorske, naglasak je u ovom poglavlju na njezinu pjesništvu na hrvatskom jeziku, točnije na pjesmama objavljenima u knjizi *Sjaj korijena* (2006.), kao i u zbirci *Snatrenja* (2008.). Saznaje se tako da ima pet stožernih tematskih okosnica pjesništva D. Matijević te da pjesnikinja svojim pjesmama, među ostalim, progovara o očuvanju vlastitih korijena, ljubavi, osamljenosti, ljubavi prema zavičajju, svijesti o vlastitom identitetu, višestoljetnom opstanku bokeljskih predaka, teškim trenucima u vrijeme Domovinskoga rata. D. Matijević pisala je i pjesme u prozi.

U posljednjem poglavlju naslovljenom *Primjeri književne kritike u književnosti hrvatskih manjinskih zajednica u drugoj polovici 20. stoljeća te u prvom desetljeću 21. stoljeća* autorica najprije donosi uvid u to što je uopće književna kritika ističući definicije hrvatskih književnih teoretičara Milivoja Solara, Zdenka Škreba i Ante Stamaća, kao i Vladimira Bitija i slovenskoga filologa Jože Toporišiča. Navodi potom nekoliko vrsta književnih kritika koje su se javljale tijekom povijesnih razdoblja, primjerice biografska kritika, ideološka kritika, nova kritika, psihoanalitička kritika, estetska kritika, stilistička kritika. Naglašava da je osnovni preduvjet za bilo kakvu književnu kritiku uvijek „postojanje više ili manje formirane konkretne književne sredine“ (str. 149.) pa se u hrvatskoj književnosti već od 16. stoljeća sigurno može govoriti o književnoj kritici. Autorica u nastavku poglavlja upućuje na prilike u manjinskim sredinama kada je riječ o književnoj kritici navodeći primjere iz Austrije, zapadne Mađarske i Slovačke. Za Rumunjsku navodi da je književno stvaralaštvo na hrvatskom jeziku tek na početku, dok je u Italiji nevelik broj književnih djela na hrvatskom jeziku. Kada je riječ o vojvođanskom dijelu Bačke, autorica ističe da je ondje stanje posebno složeno, no da je, kad je riječ o književnoj kritici, na tom prostoru u drugoj polovici 20. stoljeća „nedvojbeno učinjen više nego jedan korak dalje u odnosu na ostale zemlje u kojima su hrvatske manjinske

zajednice“ (str. 152.) – što ne čudi jer je ondje i književna produkcija veća nego u drugim zemljama u kojima su hrvatske manjinske zajednice. Poglavlje zaključuje napomenom da je potpuno isti pristup književnim djelima manjinskih pisaca i pisaca u matičnoj domovini teško ostvariv pa svaka matična književnost – onda i hrvatska – „prema manjinskim piscima ima blaži kriterij, svjesno i nesvjesno“ (str. 154.).

Ovu knjigu obogaćuju i dodatci *Vrela (Izbor)*, *Izabrana literatura i usporredbena vrela* te dva kazala: *Kazalo imena osoba* i *Kazalo geografskih imena*.

Iako je riječ o izdanju manjega formata, u sadržajnom je smislu ono – kao i u pogledu sustavnosti, preglednosti i iscrpnosti podataka – itekako bogato. Autoričina namjera da se ovom knjigom „skrene pozornost na književnike i književna djela na koja se u Hrvatskoj često zaboravlja ili se o njima općenito malo zna“ (str. 6.) ostvaruje se interdisciplinarnim pristupom pri čemu čitatelj saznaje ne samo o hrvatskim piscima i njihovim djelima nego i o povijesnim, političkim, društvenim okolnostima razdoblja u kojima su književnici živjeli i stvarali. I kao što autorica ove knjige ističe za djela V. Bošnjaka da „pružaju mogućnost onima koji nemaju strpljenja konzultirati povijesna i druga znanstvena te dokumentarna djela, da ipak nešto više doznaju o Srijemu, Srijemcima i njihovoj sudbini“ (str. 119.), tako i ovo djelo u cijelosti pruža itekako dobar izvor svima koji žele saznati više o književnosti manjinskih zajednica i o uvjetima u kojima su ti pisci, unatoč svim teškoćama, do groba ostali i ostaju Hrvati.

Tena Babić Sesar

